

М.В. Макаренко (Азовський морський інститут Одеської національної морської академії, м. Маріуполь, Україна)

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ РЕГІОНУ

У статті обґрунтовано необхідність створення механізму управління конкурентоспроможністю регіону. Сформовано структуру й описано складові механізму управління формуванням конкурентних переваг регіону.

Ключові слова: механізм управління, чинники конкурентоспроможності, економічний потенціал, формування конкурентних переваг.

Рис. 1. Літ. 11.

М.В. Макаренко (Азовский морской институт Одесской национальной морской академии, г. Мариуполь, Украина)

МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЕМ КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ РЕГИОНА

В статье обоснована необходимость создания механизма управления конкурентоспособностью региона. Сформирована структура и описаны составляющие механизма управления формированием конкурентных преимуществ региона.

Ключевые слова: механизм управления, факторы конкурентоспособности, экономический потенциал, формирование конкурентных преимуществ.

M.V. Makarenko (Azov Marine Institute, Odesa National Marine Academy, Mariupol, Ukraine)

MECHANISM FOR REGION'S COMPETITIVE ADVANTAGES MANAGEMENT

The article grounds the necessity of forming a mechanism for region's competitiveness management. The structure is generated and the elements within the mechanism for managing the formation of competitive advantages of a region are described.

Keywords: management mechanism; factors of competitiveness; economic potential; competitive advantages formation.

Постановка проблеми. У процесі формування й розвитку ринкових відносин українська економіка вимагає вирішення низки найскладніших завдань, одним з яких є створення ефективного механізму підвищення конкурентоспроможності.

Механізм управління формуванням конкурентних переваг регіону, його форми, інструменти, принципи відрізняються в різних країнах, тому що він відображає традиції країн, розмір країни й регіону, ступінь розвитку ринкових відносин тощо.

Управління формуванням конкурентних переваг регіону являє собою процес, у якому діяльність, спрямована на досягнення цілей, розглядається не як одноразова, а як серія безперервних, взаємозалежних дій – функцій управління, об'єднаних сполучними процесами комунікацій і прийняття рішень. У тих випадках, коли управління формуванням конкурентних переваг регіону проводиться в межах спільних завдань управління регіону, виникають труднощі системного розвитку й використання наявних можливостей. Вирішення окремих блоків завдань у межах діючих функціональних підсистем не дає того ефекту, який можна було б очікувати при правильній їхній комбінації. У цьому

випадку проявляє силу кібернетичний закон емерджентності, з якого випливає, що нова якість і необхідні результати досягаються на основі налагоджених певним чином зв'язків між елементами, а не шляхом простого підсумовування їх властивостей.

Тому при управлінні формуванням конкурентних переваг регіону у межах загальної системи управління зв'язки між окремими підсистемами, задіяними в управлінні їм, слабкі або повністю відсутні, що й визначає низьку ефективність результатів.

Подолати зазначені недоліки можна на основі створення спеціального механізму управління формуванням конкурентних переваг регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань формування механізму управління економічними системами, підприємствами, регіонами присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних вчених (А.Е. Воронкова [4], В.М. Гончаров [1], І. Піннінгс [7], М. Портер [9], С.Е. Хачатуров [11]). Проте дотепер ще немає єдності в розумінні змісту й структури внутрішніх взаємозв'язків механізму. В Україні процес управління механізмом формування конкурентних переваг регіону ще не досить відпрацьований. Це можна пояснити недостатністю дослідження даного питання в теоретичному й методичному плані, що визначає необхідність його подальшої розробки.

Метою дослідження є дослідження сутності та проектування механізму управління формуванням конкурентних переваг регіону.

Основні результати дослідження. У період переходу до ринкових відносин усе більш актуальною стає проблема дослідження економічних механізмів, їх формування, взаємодії й впливу на економічні процеси в суспільстві. В економічній літературі вживаються такі поняття, як «господарський механізм», «економічний механізм», «фінансовий механізм» тощо. При цьому саме поняття «механізм», як правило, не розкривається із сутнісної сторони, розглядаються лише його структурні елементи й форми їх взаємозв'язків. Тому доцільно насамперед уточнити зміст поняття «механізм». У сучасній економічній теорії поняття «механізм» найбільше часто поєднується із поняттями «управління», «господарський», «економічний», «фінансовий» тощо. Тлумачення залежить від того, до якої наукової школи належить автор.

Так, В.М. Афанасьєв під механізмом управління розуміє «практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи управління впливають на суспільство, виробництво, будь-яку систему соціального порядку з метою досягнення поставлених завдань» [2].

Г.Х. Попов вважає, що економічний механізм управління містить у собі «централізовані планові завдання й нормативи, систему фінансування й кредитування, ціноутворення, фондування по лінії матеріально-технічного постачання, систему госпрозрахунку й госпрозрахункового стимулювання, систему оплати праці» [8].

У вищенаведених визначеннях прослідковується директивний характер відносин, ідея побудови механізму із центру, що характерно для адміністративно-командної економічної системи.

Поняття «господарський механізм» більшістю авторів розглядається на макрорівні й трактується як «сукупність організаційних структур і конкретних

форм господарювання, методів управління й правових норм, за допомогою яких суспільство використовує економічні закони з обліком конкретно складної обстановки» [8].

І. Бернар та Ж.-К. Колі дають визначення економічного механізму як способу взаємодії господарських явищ. Вони вважають, що існує стільки економічних механізмів, скільки є можливих комбінацій і рівноваг між економічними явищами, взятими попарно. Навіть у ринкових умовах економічні механізми залежні від законодавства й розпорядчо обумовлених меж, у яких вони функціонують [3].

На сьогодні у визначенні економічного механізму склалися два основні підходи: функціональний і структурний.

Перший підхід переважає в зарубіжній економічній літературі. Згідно з цим підходом, економічний механізм розглядається як функція одних явищ від інших. Так, А. Кульман під економічним механізмом розуміє систему «взаємозв'язків економічних явищ, які виникають у певних умовах під впливом початкового імпульсу» [5]. Економічний механізм, на його думку, існує в тому випадку, коли якимось вихідне економічне явище спричиняє низку інших, причому для їхнього виникнення не потрібно додаткового імпульсу. Вони впливають одне за одним у певній послідовності й ведуть до якихось очевидних результатів [5].

Другий підхід характерний для вітчизняної літератури при розгляді економічного механізму через призму його структурного змісту. Економічний механізм визначається як сукупність його складових, взаємопов'язаних форм, методів і явищ. Однак при визначенні поняття «економічний механізм» не можна дотримуватися тільки функціонального або структурного підходу. З одного боку, за визначенням, яке наведене вище, механізм — це система подій і явищ, які беруть свій початок від певного імпульсу. У цьому змісті цікавими є взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ. З іншого боку, також за визначенням, — це устрій, за допомогою якого здійснюється рух. Створення такого устрою — вирішення питання структуризації. Тому доцільно розглядати економічний механізм як сукупність функціонального й структурного явищ.

Оскільки економічні механізми являють собою системи взаємозалежних економічних явищ, які виникають у певних умовах під впливом початкового імпульсу, то ця обставина дає можливість ще раз стверджувати, що економічних механізмів може існувати стільки, скільки існує різних імпульсів у кожній системі взаємозалежних явищ за заданих умов.

Виходячи з узагальненого досвіду побудови механізмів управління різними об'єктами, автором пропонується концепція формування механізму управління конкурентними перевагами регіону як окремого специфічного об'єкта управління, що вимагає відповідної системи управління.

В основу концепції проектування механізму управління покладена його багатосторонність. Механізм насамперед включає систему цілей регіону і їх розподіл між різними функціональними ланками. Важливими елементами механізму управління є комунікації, які являють собою процес обміну інформацією.

Під механізмом формування конкурентних переваг регіону розуміється сукупність способів забезпечення взаємозалежної діяльності господарюючих

суб'єктів регіону з метою ефективного використання можливостей регіону для розвитку його конкурентних переваг.

Теоретико-методологічною засадою механізму управління формуванням конкурентних переваг регіону є класифікація чинників, що впливають на формування конкурентних переваг, цілепокладання механізму, принципи й властивості механізму управління, концепція інформаційно-аналітичного забезпечення.

Чинники конкурентоспроможності регіону можуть бути трансформовані в конкурентні переваги. У цьому випадку під конкурентними перевагами регіону слід розуміти чинники конкурентоспроможності регіону, які забезпечують його привабливість і конкурентоспроможність порівняно з іншими територіальними утвореннями.

Класифікацію чинників необхідно здійснювати на основі чіткого й зрозумілого критерію (або критеріїв), який дозволяв би однозначно віднести чинник до тієї або іншої групи. У нашому випадку таким класифікаційним критерієм є здатність чинника генерувати нові конкурентні переваги, які дозволяють концентрувати в регіоні найцінніші види економічної діяльності. Завдяки цьому можна не тільки оцінити внесок кожного чинника в конкурентоспроможність регіону, але й виробити систему приватних галузевих і функціональних стратегій, а також загальну регіональну стратегію підвищення конкурентоспроможності, в основу якої закладаються механізми пошуку й використання внутрішніх джерел росту та зовнішніх можливостей розвитку. Використання природних чинників для створення первинних конкурентних переваг буде сприяти, як правило, розвитку вузької спеціалізації регіону. Це будуть галузі, пов'язані з видобутком і первинною переробкою природних ресурсів. Використання ж штучних чинників (у т.ч. їхнє цілеспрямоване формування на основі природних чинників і різних їхніх комбінацій) для створення конкурентних переваг (вторинних) буде сприяти диверсифікованості економіки регіону.

Важливим прикладним значенням такої класифікації чинників конкурентоспроможності регіону й формуванням на їхній основі конкурентних переваг є можливість її використання для обґрунтування й розробки диференційованої регіональної економічної політики, яка повною мірою враховує регіональні особливості.

Механізм управління повинен створюватися з урахуванням певних підходів і принципів. До основних підходів слід віднести: системний і ситуаційний підходи. Застосування системного підходу припускає розгляд усіх елементів системи у взаємозв'язку; визначення цілей і критеріїв функціонування механізму управління й кожного його елемента окремо; узгодження локальних критеріїв і підпорядкування їх глобальному критерію, загальній меті.

Таким чином, під комплексним механізмом управління формуванням конкурентних переваг регіону слід розуміти сукупність методів, форм, систем, що забезпечують їхню дію, інструментів, за допомогою яких органи державного (регіонального) управління впливають на учасників економічного процесу з метою підвищення їх конкурентоспроможності, й вирішення на цій основі першочергових завдань досягнення конкурентних переваг регіону в цілому (рис. 1).

Рис. 1. Теоретико-методологічні засади механізму управління формуванням конкурентних переваг регіону, авторська розробка

Відповідно до вимог системного підходу механізм управління має такі властивості:

- цілісність, яка припускає, що зміни, заплановані в одній частині системи, обов'язково виявлять свій вплив на іншій;
- подільність – можливість декомпозиції системи;
- ідентифікованість – вхідні в систему підсистеми мають певні характеристики, відмінні від інших систем;
- відкритість системи – припускає вплив зовнішнього середовища й відповідну реакцію внутрішнього середовища на них;
- динамізм – безперервний розвиток системи.

Основні принципи регіонального управління повинні бути доповнені принципами механізму управління, до яких відносять: керованість, плановість, адекватність, безперервність розвитку, економічність, зворотний зв'язок.

Умовою функціонування механізму управління формуванням конкурентних переваг регіону є наявність декількох складових його ефективної роботи. До них відносять: сформовану мету механізму, критерії його роботи, інструменти, за допомогою яких забезпечується робота механізму, й потенціал, що дозволяє реалізувати встановлені цілі.

Найважливішою вимогою системного підходу є забезпечення односпрямованості цілей усіх елементів системи. Це означає, що для ефективності управління механізмом формування конкурентних переваг регіону повинна бути задана конкретна, реальна сукупність цілей, які мають пріоритетність співвідношення. Вони повинні мати кількісний вимір, що дозволяє оцінити ступінь їх досягнення.

До головних цілей функціонування розглянутого механізму відносяться: формування й здійснення регіональної економічної політики як інструменту підвищення конкурентоспроможності економіки регіону і якості життя населення через реалізацію пріоритетів економічного розвитку, ефективне використання економічного потенціалу регіону й зовнішніх можливостей.

Наступною складовою ефективності роботи механізму управління економічним потенціалом підприємства є встановлення критеріїв його роботи.

При плануванні цілей і завдань механізму управління формуванням конкурентних переваг регіону треба розуміти, що його ефективність багато в чому буде визначатися достатністю ресурсного забезпечення для реалізації поставлених цілей і завдань. У цьому змісті необхідно орієнтуватися на створення й підвищення ефективності використання внутрішніх джерел доходів (джерел створення нової вартості) та на підвищення регіонального податкового потенціалу. Щодо цього механізм управління повинен відповідати наступним вимогам, які, по суті, є головними якісними критеріями його ефективності:

- він повинен запропонувати стратегічний напрямок, що дозволяє створити сильні й стійкі вторинні конкурентні переваги на основі первинних переваг;
- він повинен мати здатність забезпечити самодостатність регіону в коротко-, середньо- і довгостроковій перспективах;
- він повинен бути здатний забезпечити інфраструктурний розвиток території, залучити зовнішній капітал і трудові ресурси (адже від цього залежать здатність трансформування первинних конкурентних переваг у вторинні).

Для кількісного оцінювання ефективності механізму управління запропоновані вимоги (якісні критерії), які можуть бути конкретизовані через набір цільових кількісних показників. Перелік кількісних показників оцінювання ефективності механізму управління в розрізі відповідних якісних критеріїв з урахуванням регіональної специфіки може уточнюватися й змінюватися.

Разом з тим, треба розуміти, що для зручності оцінювання повинні бути підібрані такі показники, які не вимагають досить трудомісткої технології їх збору, аналізу та інтерпретації. Крім того, до обраних для цих цілей кількісних показників необхідно пред'являти такі вимоги [10]:

- репрезентативність і функціональність показника;
- порівнянність за часом і в просторі (можливість використання показника для оцінювання динаміки розвитку оцінюваного явища й для порівняння його з іншими регіонами);
- прозорість показника, простота його розрахунків та інтерпретації результатів оцінювання з його використанням;
- відповідність показника існуючим статистичним стандартам.

Прийняття рішення про формування й розвиток конкурентних переваг регіону припускає застосування різних інструментів – методів впливу на елементи економічного потенціалу для досягнення цілей регіону. Механізм уп-

равління припускає формування своїх інструментів впливу у зовнішньому середовищі регіону, хоча сам інструмент цілеспрямовано може змінюватися.

Як уже зазначалося, базовою умовою підвищення конкурентоспроможності регіону є створення умов для розширеного відтворення регіонального капіталу. На практиці це, по суті, означає вбудовування у зовнішні системи (логістики) руху капіталу в результаті створення таких умов, за яких на території було б вигідно розміщати певні види економічних ресурсів (капіталу). На здатності залучати капітал заснована конкурентоспроможність території.

Необхідною умовою для підвищення конкурентоспроможності регіону є не тільки вбудовування в існуючі зовнішні системи руху капіталу, але й генерація власних ланцюжків додавання вартості на основі внутрішніх джерел росту, які використовуються недостатньо або зовсім не використовуються.

Першоосновою для їхньої генерації є унікальні місцеві ресурси, культурно-історичні особливості, виробництво унікальних продуктів, особливі умови для розміщення чинників виробництва, їх унікальні комбінації тощо.

Таким чином, враховуючи специфіку регіональних відтворювальних процесів, можна виділити два методичні підходи до формування конкурентних переваг регіону [10]:

1. Підхід вбудовування в зовнішні (національні, глобальні) ланцюжки додавання вартості, засновані на створенні сприятливих умов у регіоні для залучення й розміщення економічно цінних видів діяльності.

2. Підхід генерації власних (резидентних) ланцюжків додавання вартості на основі залучення в господарський оборот невикористовуваних ресурсів або прихованих джерел росту, створення нових унікальних продуктів і комбінацій чинників виробництва.

При перевазі першого підходу, що дозволяє в стислий термін збільшити інвестиційну привабливість території, що й орієнтує органи державної влади на залучення зовнішнього капіталу, регіон стає структурною частиною глобальних ланцюжків додавання вартості з відповідною спеціалізацією у сфері виробництва або розподілу продукції (сфері обігу), концентруючи на своїй території окремі фази економічної діяльності. При перевазі другого підходу на перший план виходить формування унікальних регіональних брендів, які є основою для генерації власних ланцюжків додавання вартості. У цьому випадку територія стає центром акумуляції ресурсів й управління рухом капіталу з відповідною спеціалізацією на обслуговуванні потоків капіталу, сфері послуг і високотехнологічних секторах.

Перший підхід заснований переважно на активному включенні регіону в процес глобалізації та інтернаціоналізації виробництва. Другий підхід припускає реалізацію стратегії мікрорегіоналізації, посилення цілісності регіонального відтворення й активної експансії на «зовнішні» ринки. Разом з тим, обидва підходи мають свої переваги й недоліки. Ось деякі з них.

У першому випадку регіон активно інтегрується в систему міжнародного поділу праці через розміщення на своїй території виробництв «часткових продуктів» і закріплення спеціалізації, яка вже склалася. При цьому слід урахувати, що за такого варіанта розвитку подій виробництва, розташовані на території, будуть вбудовуватися в зовнішні ланцюжки додавання вартості, посту-

пово втрачаючи свою економічну самостійність і збільшуючи залежність від зовнішніх центрів управління капіталом. У результаті відбувається винесення центрів прийняття управлінських рішень за межі регіону. Це треба розглядати як певну «плату» за глобалізацію.

У другому випадку регіон, який інтегрується у світовий ринок, навпаки, концентрує на своїй території центри управління створюваними ланцюжками додавання вартості. При цьому конкурентоспроможність продуктів, створюваних у ланцюжках, часто може бути вищою, ніж конкурентоспроможність «часткових продуктів», оскільки вона заснована на їхній унікальності. Разом з тим, істотним «мінусом» другого підходу є його більш висока інвестиційна ємність і тривалий період обороту капіталу, що в короткостроковій перспективі знижує інвестиційну привабливість регіону.

Як уже зазначалося вище, різні регіони характеризуються різними стартовими умовами, що визначаються наявністю й запасами стратегічних природних ресурсів, кількістю й рівнем кваліфікації та трудових ресурсів, розміром виробничого потенціалу, різними складними зовнішніми умовами, передумовами й можливостями розвитку тощо. В остаточному підсумку, з погляду розробки методичних підходів до формування конкурентних переваг регіону їх можна звести до трьох типів. Для кожного з них мета, завдання, зміст і методичне забезпечення будуть суттєво різнитися. Так, виходячи з характеристики стартових умов, у яких перебуває регіон на момент ухвалення рішення про розробку й подальшу реалізацію відповідного методичного підходу, може бути запропоновано три методичних підходи до формування конкурентних переваг, що якісно й змістовно різняться: підхід на основі виявлення й поглиблення ключової компетенції регіону, підхід на основі використання зовнішніх можливостей розвитку регіону, комбінований підхід.

Реалізація запропонованих підходів до формування конкурентних переваг регіону на практиці вимагає надалі використання різних стратегій підвищення конкурентоспроможності. Розглянуті теоретико-методологічні основи механізму управління формуванням конкурентних переваг регіону використовуються для забезпечення роботи засобів (ресурсів) управління формуванням конкурентних переваг. До них, у свою чергу, слід віднести такі базові елементи, як правове забезпечення органів управління, інформаційне забезпечення, економічний потенціал регіону, а також використання в управлінні інструментів маркетингу території.

Під ресурсами управління слід розуміти джерела впливу на стан відповідних чинників управління. Результатом цих впливів буде приведення об'єкта управління (регіону) відповідно до поставлених цілей.

Блок правових засобів механізму управління покликаний формувати інституціональні рамки, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності регіону. Прийняття законів, що регулюють повноваження, організацію й порядок діяльності органів виконавчої влади, а саме: закону про Кабінет Міністрів України, закону про центральні органи виконавчої влади, закону про нормативно-правові акти й закон про адміністративну процедуру.

Блок інформаційного забезпечення, до основних завдань якого можуть бути віднесені: моніторинг процесу підвищення конкурентоспроможності;

виявлення проблемних ситуацій, що виникають у ході реалізації механізму з підвищення конкурентоспроможності; формування маркетингової інформаційної системи регіону.

Блок використання економічного потенціалу містить у собі дослідження всіх видів ресурсів, які можуть бути залучені в процес підвищення конкурентоспроможності регіону, умов і передумов їх мобілізації й аналіз можливих напрямків їх використання.

Блок методичного забезпечення механізму включає використання інструментів маркетингу території, які були розглянуті в дослідженні. До них відносять: дослідження цільових ринків, позиціонування території, маркетинг іміджу, брендинг, ребрендинг, бенчмаркінг тощо.

Усі названі вище блоки механізму управління, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності регіону, зможуть безперервно функціонувати тільки за умови налагодженого організаційного забезпечення, що включає створення необхідних організаційних структур, які забезпечують дії щодо ініціації розвитку й контролю над досягненням поставлених цілей. Конкурентоспроможність багато в чому визначається діяльністю відповідних структур на всіх ієрархічних рівнях. Регіональний рівень виділяється за своєю значущістю у зв'язку з тим, що процес підвищення конкурентоспроможності здійснюється на конкретній території, де зустрічаються інтереси найбільшої кількості учасників. Від того, наскільки чітко здійснюється організація механізму управління формуванням конкурентних переваг, залежить його ефективність.

Висновки. Механізм управління формуванням конкурентних переваг повинен розвиватися з розвитком системи в цілому, інакше він не відповідатиме її вимогам. Механізм управління – це інструмент, правильне використання якого розширює можливості регіону й надає можливість формувати й розбудовувати економічний потенціал регіону для формування його конкурентних переваг.

1. Адаптация промышленных предприятий к научно-техническим новшествам / В.Н. Гончаров, Г.И. Дибнис, А.Ю. Пекин и др.; Под ред. В.Н. Гончарова. – К.: Техника, 1993. – 132 с.

2. *Афанасьев М., Мясникова Л.* Мировая конкуренция и кластеризация экономики // Вопросы экономики. – 2005. – №4. – С. 75–86.

3. *Бернар И., Колли Ж.-К.* Толковый экономический и финансовый словарь: французская, русская, английская, немецкая, испанская терминология: В 2-х т. / Пер. с фр. – М.: Междунар. отношения, 1997. – Т. 1. – 784 с.

4. *Воронкова А.Э.* Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация: Монография. – Луганск: ВНУ им. В. Даля, 2004. – 320 с.

5. *Кульман А.* Экономические механизмы / Пер. с фр.; Общ. ред. И.И. Хрустальной. – М.: Прогресс, 1993. – 457 с.

6. *Лысенко Ю., Егоров П.* Организационно-экономический механизм управления предприятием // Экономика Украины. – 1997. – №1. – С. 86–87.

7. Новая технология и организационные структуры / Пер. с англ. под. ред. И. Пиннинга и А. Бьюитандама. – М.: Экономика, 1990. – 269 с.

8. *Попов Г.Х.* Эффективное управление (перспективы развития). – М.: Экономика, 1976. – 143 с.

9. *Портер М.Э.* Конкуренция: Учеб. пособие // Пер. с англ. – М.: Вильямс, 2000. – 495 с.

10. *Савельев Ю.В.* Управление конкурентоспособностью региона: от теории к практике / Институт экономики КарНЦ РАН. – Петрозаводск: Карельский научный центр РАН, 2010. – 516 с.

11. *Хачатуров С.Е.* Организация производственных систем. – Тула: Шар, 1996. – 276 с.

Стаття надійшла до редакції 27.12.2011.